

KÁL

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

„A település a Tarna-folyó völgyében, a Mátra és a Nagyalföld érintkezési pontján fekszik. A Tarna-folyó keleti partján elterülő összetett típusú település XVIII. századi szabályos, telepített utcás-soros maggal, ennek környékén álló templommal, s innen északra a vasút vonzására kialakult kertváros jellegű, újabb teleppel.

A nyelvészek véleménye szerint Kál neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Jelenlegi ismereteink szerint a község neve először egy 1331-ből származó oklevélben Kaál alakban fordul elő. Az egeri főegyházmegye Szent János könyvében 1570-ben szintén Kaal alakban fordul elő. Magyarország 1863-ban és 1873-ban közrebocsátott helységnévtára Kaál néven említette. 1902-től a helységnévtárak Kálként regisztrálják, lakott külterületként Ficsór-tanya, Kálitag-tanya, Kistanya, Major-tanya, Pusztanagyút helyneveket említették.

Kál már a honfoglalás előtt lakott település volt. Ezt bizonyítja, hogy a Lugosi-tanyán szkíta sírokat, a település északi részén szkíta lovassírt találtak. Az említett helyeken edénytöredékek és egy tegezdísz került felszínre. A község délnyugati peremén, a hevesi út és a Tarna-folyó közötti legelőn X. századi honfoglaláskori temető, valamint szarmata kori település és temető gödrei is napvilágra kerültek. A legelőn Árpád-kori és késő középkori település nyomai is láthatóak.

A település a honfoglalástól a XV. század végéig rövidebb megszakításokkal a debrői váruradalom részét alkotta. A debrői váruradalmat az Aba nemzetségből származó Debrey család hozta létre oly módon, hogy Debrő, másrészt Szentgyörgy, Tótfalu, Német-Kál és Csal falvakat egyesítette a debrői monostorral, illetve várral.

A török hódítás 1549-ben érintette első ízben Heves megye területét. Ekkor foglalták el az oszmánok Hatvan várát, majd innen kiindulva végigpusztították a Mátraalját egészen Pétervásáráig. Kál is áldozatul esett ennek a pusztításnak. 1549-ben teljesen néptelen volt. 1552-ben, miközben ismét benépesedett, a törökök ismét feldúlták, lakosságát szétszórták, vagy rabságba hurcolták.

A község újból való benépesítése 1554-ben indult meg. 1556-ban már huszonnégy jobbágycsalád lakta. Ekkor rombolták le Debrő várát, és így Kál az ónodi váruradalom tartozéka lett.

A Rákóczi-szabadságharc időszakában Kál kétszer is elpusztult. A település az 1715-i és az 1720-i országos összeírásban nem szerepel, mivel néptelen volt.

1741-ben ismét gazdát cserélt a deprői uradalom. Ekkor az uradalom tulajdonosa gróf Althan Mihály 1741-ben az egri káptalannak bemutatott adásvételi szerződéssel átruházta Grassalkovich Antalra.

Az I. Grassalkovich Antal újonnan telepített Kál helyét és kiterjedését pontosan feltünteti a Mária Terézia alatt megkezdett és II. József idejében befejezett országos katonai felmérés során készült részletes térkép, amely 1783-ból származik.

Az 1849. február 26-27-én vívott kápolnai csata ide is kiterjedt. Itt foglalt hadállást a Szekurics György őrnagy vezetése alatt álló seregrész a császáriak ellen. A császáriak a községet felgyújtották s annak egy része leégett. Az ütközet során a lakosság nagy része a szomszédos községekbe menekült.

1896-ban Magyarországon országos mezőgazdasági összeírás volt, melynek anyagából kibontakozik, hogy a településen 514 gazdaság volt." (*Forrás: Kál Nagyközség Története I-II.*)

Kál belső igazgatását először az 1826. IX. törvénycikk rendezte. A település képviselő-testületi jegyzőkönyvei 1882-től maradtak fenn. Az 1887. január 12-i képviselő-testületi ülésen a testület tagjai elfogadták az 1886. évi 12. törvény alapján hozott községi szervezkedési szabályrendeletet. Ez a rendelet kisebb módosításokkal egészen 1944-ig meghatározta az előjáróság és a képviselő-testület tevékenységét.

1973 óta Kál nagyközségi rangot visel. Közös tanács alakult Kompolttal, majd később Kápolnával. 1990. szeptember 30-án az 1985-ben megválasztott közös tanács és végrehajtó bizottság mandátuma lejárt. Az utolsó végrehajtó bizottsági ülés szeptember 26-án volt. A rendszerváltás utáni első szabad választással a Kál Nagyközségi Közös Tanács működése megszűnt. Kál, Kompolt és Kápolna különvált, és saját önkormányzatot hozott létre.

VÉDETT MŰEMLÉKI ÉRTÉKEK

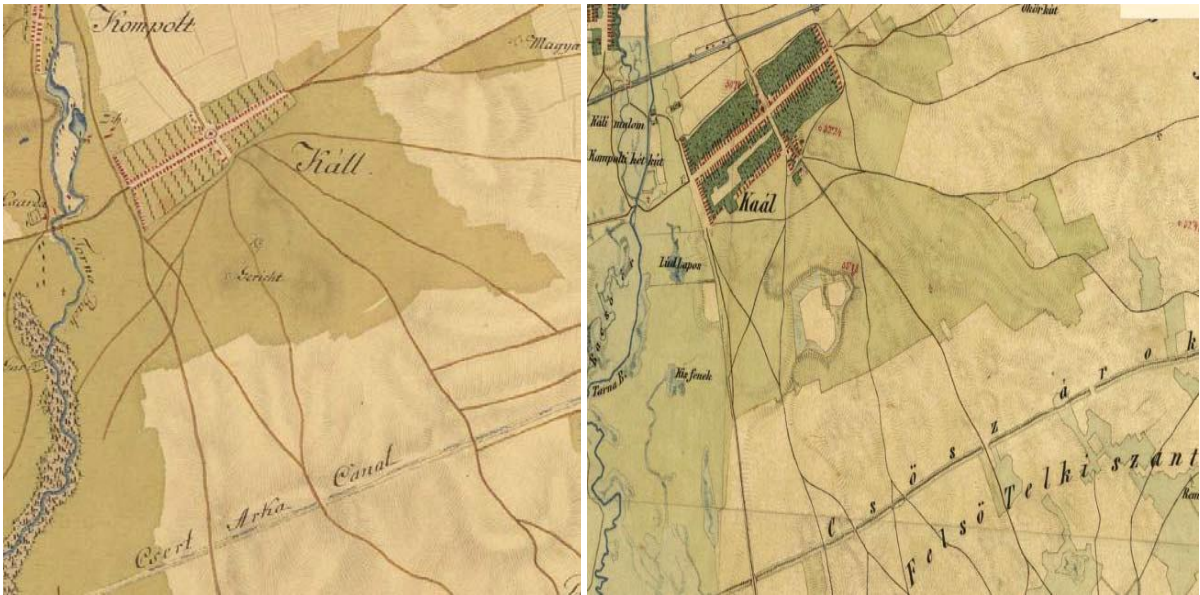
A településen egy műemlék található, a Római katolikus plébániatemplom.

Egyhajós, déli homlokzati tornyos, íves szentélyzáródású, a szentély felől kontyolt nyeregtetős templom. déli homlokzatán egy-egy fülkében Szent Péter és Szent Pál szobra, historizáló, 20. század. A szentély nyugati oldalán sekrestye. Csehboltozatos hajó és szentély, a hajó bejárat felőli oldalán karzat.

Falképek: 1930 (Takács István) és 1993. Berendezés: 18. század második

dik fele, 19. század; főoltárkép: 1852 (Kovács Mihály). Orgona: 1860 körül (Mooser Lajos). Építtette gr. Grassalkovich I. Antal (építész: Oracsek Ignác). 1841-1842 között gr. Károlyi György megnagyobbította, a sekrestyét az 1970-es években bővítették. A templomkertben: kőkereszt, 1800, megújították 1896-ban; feszület, 19. század vége.

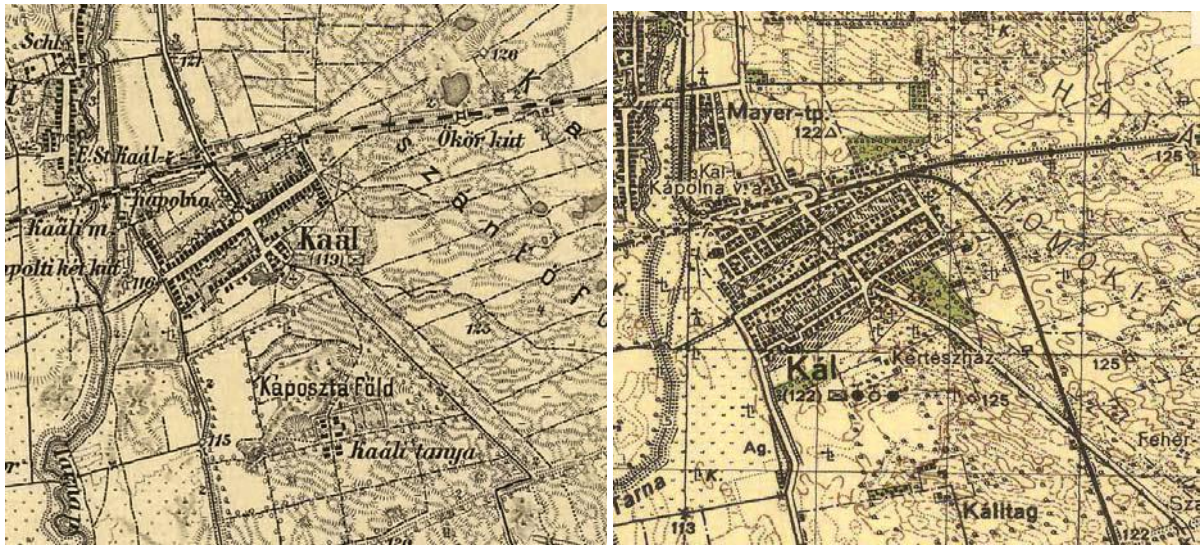
TELEPÜLÉSSZERKEZET

I. katonai felmérés (1763-1787) II. katonai felmérés (1806-1869)

I. „Az első katonai felmérés idején Kál, szép, szabályos község volt, amit az egymást keresztező két főutcája négy, majdnem egyenlő részre tagolt (ezek a jelenlegi Fő út alsó, Fő út felső, Rózsa és Dózsa György út). Középen látható a kő anyagból készült templom, mögötte a temető. A Kompolt felé vezető úton gazdasági épületek vannak. A Tarnán fahíd vezet át, közelében az út mellett csárda. A térkép összesen kilencvenhat épületet tüntet fel, melyek közül a templomon kívül csak a plébánia és a csárda készültek kőből, a többi épület pedig vályogból. A lakosság pontosabb létszámáról a XVIII. század közepétől az egyházlátogatási jegyzőkönyvek és különféle összeírások tájékoztatnak. 1767-ben a lakosság száma 1073, 1775-ben 1004 fő volt. Az első hivatalos népszámlálás Magyarországon 1784 és 1787 között volt. A település jogi népessége ekkor 1649 fő volt.

II. A második katonai felmérés időszakában a település fejlődésében nem történt jelentősebb változás. A település déli részén kialakult ebben az időben a mai Lehel Vezér utca, ami a településszerkezetben hozott kisebb változást. 1806-ra a káli lakosok száma 1879-re, míg 1851-ben Kál lakóinak száma Fényes Elek adatai szerint - 2298 főre emelkedett. Ebből - 562 volt a családfő. A településen ekkor 394 ház volt. 1865-re az összlakosság létszáma 2912 fő.

III. katonai felmérés (1869-1887) Magyarország katonai felmérése (1941)

III. A harmadik katonai felmérés időszakában a lakosság száma 2298 főre emelkedett, a házak száma 394. Összetételét urasági, telkesjobbágyi, keresztény zsellérház, lelkész és tanítói lakások alkották. Ebben az időszakban újabb változások figyelhetőek meg a településszerkezetben. A vasútvonal szomszédságában kezdenek kialakulni a mai Ady Endre, Akácos, Kossuth és Hunyadi utca elődei. 1880-tól hazánkban népszámlálásokat vezettek be, melyek egyre sokrétűbben tárják fel a települések lakosságát. A népszámlálás évében Kál lakossága 3088 fő, ami a 1910-es évekre majdnem elérte a 4000 főt és 655 lakást. A népszámlálás tíz évenként történik.

A második világháborúra a település szerkezete ismételten változott. Az 1970-80-as évektől kezdődően kiépült a település északi részén lévő településrész, ami az „Újtelep” nevet viseli. Ebben az időszakban gyakorlatilag kialakult Kál végleges településszerkezete. A lakosság szám 1941-re 4749 fő, mely azóta enyhén, de folyamatosan csökken.”

(Forrás: Kál Nagyközség Története I-II.)

Köszeghy Ábel
Köszeghy Csanád Ábel
okl. településmérnök

TT 09 0655